

МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В СУЧАСНОМУ МУЗИКОЗНАВСТВІ

Розглядаються питання методологічної специфіки музикознавчих досліджень.

Ключові слова: музикознавство, методологія, метод, наука, аналіз.

Рассматриваются вопросы методологической специфики музыковедческих исследований.

Ключевые слова: музыковедение, методология, метод, наука, анализ.

The questions of the methodological specifics of musicological researches are examined.

Key words: musicology, methodology, method, science, analysis.

Важливою складовою сучасної музикології є методологічна сфера, пов'язана з осягненням механізмів аналізу музичного мистецтва як такого, його історичної еволюції, трансформації систем музичного мислення та принципів композиторської творчості, динаміки жанрово-стильових процесів, виконавсько-педагогічних технологій тощо.

Проблематика сучасної методології музикознавства — надзвичайно складна та неоднозначна. На відміну від багатьох інших дослідницьких сфер, музична наука є багатогалузевою, багаторівневою та багатовекторною. Вона містить у собі як високу філософсько-естетичну проблематику, пов'язану із самопізнанням музичного мистецтва, осягненням його загального сенсу й ролі в системі культури та буття, так і величезне коло історичних та теоретико-систематичних проблемних сфер і галузей, а також багатоманітну проблематику музичного виконавства, музичної педагогіки, музичної психології, етномузикології та численних інших самостійних галузей.

Саме тому методологія музикознавства є загалом комплексною, такою, що поєднує різноманітні спеціальні методи, — як базові для основоположних сфер музичної науки, так і такі, що діють лише в межах окремих галузей сучасної музикології.

У вітчизняному музикознавстві радянської доби методологічна проблематика була фактично цілком детермінована комуністичною ідеологією марксизму-ленінізму, тобто практично питання наукового методу найчастіше підмінювалися деклараціями про принципову лояльність до зазначеної ідеологічної парадигми.

Утім остання третина ХХ ст. була ознаменована суттєвою активізацією наукових розвідок у методологічній царині музикознавства, пов'язаною, за влучним висловом російської дослідниці Т. Корнелюк, зі значним «сплеском методологічної рефлексії» [3, с. 38]. Музикознавець підкреслює, що саме наприкінці 80-х рр. минулого століття «вітчизняна музична наука приходить до осягнення важливості

вивчення феноменів музичного мистецтва системно, до думки про необхідність їх дослідження, виходячи з широкого культурного контексту» [3, с. 38]. За висновком Т. Корнелюк, крізь усі наукові праці цього періоду «червоною ниткою» проходить думка саме про «необхідність удосконалення та розвитку методології вітчизняної музичної науки», тобто «про метод музикознавства в цілому» [3, с. 38].

Важливими віхами на шляху сучасного осягнення проблем методології музикознавства є фундаментальні наукові праці видатних російських і українських учених — А. Акопяна, М. Арановського, М. Аркадьєва, Б. Асаф'єва, І. Барсової, В. Бобровського, М. Бонфельда, Ю. Бичкова, Н. Горюхіної, В. Задерацького, І. Земцовського, О. Зінкевич, Б. Каца, Ю. Келдиша, В. Конен, І. Котляревського, Л. Раабена, Л. Мазеля, В. Медушевського, А. Мілки, М. Михайлова, Є. Назайкінського, І. Рижкіна, А. Сохора, В. Цуккермана, Т. Черденченко, Ю. Холопова, І. Юджіна та ін.

Останнім часом методологічна специфіка сучасної музикології дедалі частіше стає самостійним предметом наукового дослідження. Про це свідчать, зокрема, дисертації та інші наукові праці, присвячені теоретичному висвітленню зазначеного проблемного поля — насамперед, монографія Н. Гуляницької «Методы науки о музыке» (Москва, 2009), докторська дисертація та однойменна монографія Т. Науменко «Музыкаведение: стиль научного произведения (опыт постановки проблемы)» (Москва, 2005), докторська дисертація та однойменна монографія Г. Консона «Целостный анализ как универсальный метод научного познания художественных текстов (на материале музыкального искусства)» (Саратов, 2010), кандидатська дисертація Т. Корнелюк «Музыказнание как открытая система: опыт постановки проблемы: на материале отечественной музыкальной науки» (Новосибірськ, 2007), тощо.

Метою цієї статті є стислий огляд основних методів і підходів, притаманних сучасному музикознавству. Об'єкт дослідження — сучасне музикознавство, предмет — специфіка його методологічного осягнення.

Методологічна специфіка конкретних музикознавчих досліджень зумовлена, насамперед, такими основоположними чинниками, як:

1) належність цього дослідження до певного типу музикознавчої думки (історичного, теоретичного, виконавського тощо);

2) ступінь інтегрованості зазначеної музикознавчої праці до загальнонаукового (передусім — гуманітарно-культурологічного) контексту;

3) особливості авторської наукової концепції, її загальною спрямованістю й обраними інструментами музикознавчого аналізу.

Основними типами музикознавства як наукової галузі традиційно вважаються: 1) історичне музикознавство, 2) теоретичне (або

«систематичне», за класичним визначенням видатного австрійського вченого Гвідо Адлера), музикознавство.

Слід підкреслити, що історичне та теоретичне музикознавство існують у певному діалектичному взаємозв'язку, оскільки саме теоретичне пізнання природи й артефактів музичного мистецтва потребує осмислення їх історичного характеру, а виявлення специфіки історичних шляхів розвитку музики, окремих музичних жанрів, творчості тих чи інших музикантів неможливе без спеціального музикознавчого аналізу конкретних творів, особливостей композиторських та виконавських стилів тощо.

Утім уже досить давно поряд з цими двома вищезазначеними основоположними напрямками музичної науки сформувався потужний третій напрям, пов'язаний з історією, теорією та практикою виконавського мистецтва. Цей тип, який динамічно розвивається в музичній думці ХХ — початку ХХІ ст., доцільно визначити як «виконавське музикознавство».

Загалом на сучасному етапі розвитку музичної думки переважного значення набуває саме інтегративна музикознавча методологія, що поєднує історичні, теоретичні, а також виконавсько-інтерпретологічні методи наукового пізнання явищ музичного мистецтва.

Основоположними для історичного музикознавства є історичний підхід та метод історизму, в такому разі його різні модифікації (історико-генетичний, системно-історичний, порівняльно-історичний методи тощо).

Колосального значення в сучасних музично-історичних розвідках набуває також культурологічний підхід, без широкого застосування якого вже майже неможливо уявити будь-які сучасні музикознавчі праці.

Саме в історичному музикознавстві на сучасному етапі яскраво простежується загальна тенденція до інтердисциплінарності, інтегрованості із суміжними науковими сферами — мистецтвознавчими, культурологічними та загальногуманітарними. Методи історичного музикознавства можна вважати найбільше інтегрованими до методології сучасної гуманітаристики як такої.

Теоретичне музикознавство містить певні наукові галузі, комплекс яких саме й розуміється традиційно під загальною стислою назвою «теорія музики». Це, насамперед, фундаментальні музично-аналітичні сфери, пов'язані з вивченням специфіки і типології музичних форм, логіки музичної композиції, теорії музичного ладу, фактури, метроритму, нотації, теорії музичного жанру, теорії стилю в музиці тощо. На музично-освітньому рівні цей комплекс містить такі базові музикознавчі дисципліни, як елементарна теорія музики, гармонія, поліфонія, аналіз музичних творів.

Теоретичному музикознавству ще з класичних часів іманентно властиві специфічні методи аналізу, пов'язані з визначенням особливостей музичної мови та композиційної структури творів.

Базовими для теоретичного музикознавства є методи музичного аналізу, пов'язані з виявленням, насамперед, формальних закономірностей та особливостей музичної мови в усіх її проявах (мелодико-тематичному, гармонічному, метроритмічному тощо), структурно-композиційних форм та фактурних особливостей музичних творів та ін.

У шеститомній Музичній енциклопедії наведене таке визначення музичного аналізу: «Аналіз музичний (від грецького analysis — розкладання, розчленування) — наукове дослідження музичних творів, їх стилю, форми, музичної мови, а також ролі кожного з компонентів та їх взаємодії у втіленні змісту» [1, стб. 139].

У цьому ж авторитетному виданні зазначається, що в музичній науці та практиці «термін «Аналіз музичний» розуміють і використовують у широкому і вузькому сенсі» [1, стб. 139]. Підкреслюється, що в широкому сенсі розуміння даного поняття включає в себе «аналітичний розгляд будь-якої музичної закономірності як такої» [1, стб. 139] і тим самим практично змикається з поняттям «теоретичне музикознавство» як таке [1, стб. 140].

Утім найчастіше музичний аналіз трактується у вузькому сенсі — як «аналітичний розгляд будь-якого елемента музичної мови в межах конкретного музичного твору» [1, стб. 140]. Саме таке розуміння зазначеного терміна є провідним для музичної практики і загальноприйнятим у професійних колах.

Таке багатозначне трактування поняття музичного аналізу є проявом багаторівневості самої структури музикознавства як такого та, відповідно, багаторівневості й багатовекторності його методології.

Музикознавчий аналіз, трактований у вузькому сенсі, включає в себе спеціальний аналітичний розгляд багатьох «окремих елементів музичних творів, використаних у них виразних засобів: метра, ритму (як у їх самостійному значенні, так і в їх спільній дії), ладу, тембру, динаміки тощо» [1, стб. 140].

До найважливіших методів музично-теоретичного дослідження цього типу традиційно належать методи поліфонічного і гармонічного аналізу, тісно пов'язані загальною з аналізом музичної фактури як способу викладення музичного матеріалу, та методи аналізу музичної форми.

Методи поліфонічного аналізу розкривають логіку поліфонічного мислення різних епох та стилів — від старовинної музики до сучасної.

Становлення методів поліфонічного аналізу бере свій початок у часи Відродження та Бароко. Воно пов'язане з кристалізацією та подальшим осягненням численних канонічних норм і правил — спочатку ренесансного мистецтва суворого стилю, а потім барокової поліфонії вільного стилю. Аналіз творів, написаних у традиціях як

суворого, так і вільного стилю ґрунтується на глибокому вивченні зазначених правил та композиційних вимог, а також пов'язаних з ними числових (математичних) закономірностей і моделей створення поліфонічних музичних композицій відповідного типу.

Методи поліфонічного аналізу сприяють визначенню специфіки функціонування музичної горизонталі, лінеарності, в її співвідношенні з музичною вертикаллю, яка виникає через одночасну взаємодію кількох самостійних голосів.

Становлення методів гармонічного аналізу відбувалося загалом значно пізніше — передусім у добу класицизму, коли закінчилася велика поліфонічна епоха, на зміну якій прийшла епоха гомофонно-гармонічного мислення. Підґрунтям та важливим наслідком такого мислення стала саме кристалізація класичної системи функціональної гармонії, основаної на принциповій ієрархії основних (тоніка, субдомінанта, домінанта) та другорядних акордових тональних функцій.

Провідним різновидом музичного аналізу є так званий аналіз музичної форми, а саме «аналіз композиційної форми твору (тобто самого плану тематичних зіставлень і розвитку ...), який полягає у визначенні типу та виду форм, у з'ясуванні принципів тематичного розвитку» [1, стб. 140].

Для методології сучасної музичної науки найхарактернішим є комплексний підхід до аналізу музичних творів, у якому поєднуються методи різних музикознавчих сфер, насамперед, історичної та теоретичної.

У формуванні сучасної методології музикознавства величезну роль відіграв метод інтонаційного аналізу, розроблений академіком Б. Асаф'євим. Цей метод, що поєднує історичний підхід із систематичним, сприяє виявленню історично-стильових закономірностей музичного мислення різних епох через детальний розгляд інтонаційного змісту та структури конкретних творів.

Яскравим проявом такого комплексного підходу є метод цілісного аналізу музичних творів, розроблений видатними радянськими вченими Л. Мазелем, В. Цуккерманом та І. Рижкіним. Підґрунтям цього методу стало системне поєднання змістовних (історико-контекстних, концептуально-авторських, інтерпретологічних, жанрово-стильових) та мовно-композиційних (інтонаційно-тематичних, мелодико-гармонічних, метроритмічних, структурно-синтаксичних, фактурних тощо) аспектів аналізу музичних творів.

Таким чином, методологія цілісного аналізу музичних творів є загалом інтегративною, такою, що поєднує в собі методи не лише теоретичного, а й історичного музикознавства, музичної естетики, культурології тощо.

За визначенням відомого російського музикознавця Г. Консона, «цілісний аналіз як метод наукового пізнання художніх текстів постає як універсальна багаторівнева науково-інтегративна система

музично-філософського осягнення життєвих явищ, де якісна своєрідність шарів даного аналізу (інтонація, образ, концепція, стиль, метастиль / епоха) розглядається в контексті наукової методології (музичного, етико-філософсько-естетичного, психологічного, літературно-лінгвістичного, культурологічного, фізико-математичного методів аналізу). У цілісному аналізі художніх текстів саморегулюються й оновлюються всі засоби наукового апарату для дослідження нових художніх світів, які стануть доступними і на наступних етапах пізнавальної діяльності людини» [2, с. 278].

Сучасну музикознавчу методологію неможливо уявити без використання методів жанрово-стильового аналізу, які відіграють провідну роль у більшості досліджень.

Метод жанрового аналізу сприяє здійсненню типологізації та систематизації музичних жанрів, теоретичному осягненню їх специфічних атрибутів і властивостей, виявленню жанрових ознак музичних творів, визначенню їх жанрової належності, а також розкриттю багатшарових жанрових паралелей та асоціацій, закладених у музичному тексті творів.

У межах жанрового аналізу особливе місце посідає жанрово-типологічний підхід, використання якого сприяє систематизації та класифікації музичних жанрів (композиторських та виконавських), а також виявленню типологічних ознак окремих музичних жанрів та визначенню їх ролі у відповідній жанровій системі.

Оскільки феномен музичного жанру містить узагальнення як суто музичних (передусім структурно-композиційних та образно-виразних), так і позамузичних (історичний контекст, хронотопічні умови виконання тощо) чинників, тож методологія його дослідження щільно пов'язана з визначенням складного багаторівневого комплексу музичних та позамузичних змістів, закодованих у жанрових ознаках творів.

Таким чином, метод жанрового аналізу сприяє виявленню та осягненню глибинних змістовно-образних характеристик музичних творів, розкриттю внутрішньомузичних та позамузичних факторів формування їх музично-семантичного поля. Він також є щільно пов'язаним з методами стильового та семантичного аналізу.

Величезну роль у методології сучасного музикознавства відіграє метод стильового аналізу, актуалізація якого зумовлена суттєвою потребою музичної науки та практики в багаторівневій стильовій атрибуції творчості певних композиторів або виконавців, а також конкретних досліджуваних музичних творів.

Провідне значення методів жанрового та стильового аналізу в сучасній музикології детерміноване бурхливим динамічним розвитком теорії жанру та теорії стилю, що відбувається в науковій думці вже понад півсторіччя, починаючи з середини ХХ ст., і наслідком якого

стала кристалізація цих дослідницьких сфер у статусі найважливіших самостійних напрямів сучасного музикознавства.

Утім, між зазначеними основоположними проблемно-методологічними сферами музичної науки існують тісні та глибокі взаємозв'язки і перехресні взаємодії. (Згадаємо, що самі поняття «жанр» та «стиль» у минулому — особливо в добу свого первинного становлення — часто використовувалися як взаємозамінні). Отже, вже традиційно в музичній науці методологічні підходи цих двох провідних напрямів застосовуються комплексно, що знайшло відображення у формуванні жанрово-стильового методу аналізу як одного з атрибутивних для сучасного музикознавства.

Ознакою сучасних еволюційних трансформацій у структурі, характері та методології музикознавства як загальної системи є змінення самого типу музикологічних досліджень, перенесення основних акцентів з виявлення фактологічно-формальних показників і властивостей розвитку музичного мистецтва та композиції музичних творів на розкриття передусім змістовних, філософсько-семантичних аспектів музики, визначення вищих, потаємних смислів її буття, розуміння внутрішнього сенсу музичної діяльності (зокрема композиторської та виконавської творчості), сенсу окремих музичних творів та шляхів його теоретичного та виконавського осягнення.

Саме тому серед найважливіших методів сучасного музикознавства слід зазначити метод інтерпретологічного аналізу, який сприяє осмисленню авторської творчої художньої концепції та виявленню особливостей її мистецької інтерпретації.

Методи інтерпретологічного аналізу широко використовуються, насамперед, у сфері виконавського музикознавства, де часто застосовуються в поєднанні з методами порівняльного аналізу (зокрема, методом так званої «порівняльної дискографії», оснований на порівнянні декількох різних виконавських інтерпретацій того ж самого музичного твору).

Щільно наближеними до методів інтерпретологічного аналізу є також методи музично-семантичного аналізу, пов'язані з виявленням характеру та структури змістовного поля музичного мистецтва загалом і його окремих сфер та конкретних музичних творів зокрема, у тому разі — з визначенням основних музичних семантем, найважливіших семантичних амплуа, образів тощо. Зазначимо, що методи інтерпретологічного та музично-семантичного аналізу значною мірою корелюють з методами музичної герменевтики та семіотики.

Невід'ємною компонентою методології сучасних музикологічних досліджень (зокрема в галузі виконавського музикознавства) є також метод музично-текстологічного аналізу, який сприяє всебічному вивченню музичних текстів, визначенню їх історичної й стильової атрибуції та специфіки виконавського і науково-теоретичного

прочитання, виявленню історичних особливостей текстової фіксації (запису) музики та їх мистецького розшифрування.

У сфері виконавського та виконавсько-педагогічного музикознавства величезну роль відіграє метод виконавського аналізу, пов'язаний із характеристикою суто виконавських (передусім — виконавсько-технологічних та виконавсько-психологічних) проблем, які виникають у процесі професійної роботи музиканта-виконавця, пошуку шляхів подолання тих чи інших труднощів, з визначенням основних параметрів виконавського опанування конкретних музичних творів, з оцінюванням виконавської реалізації певних концертних програм тощо.

Слід зазначити існування власних спеціальних методів і підходів у сферах музичної педагогіки (загальні методологічні принципи і концепції та авторські методи), етномузикології (зокрема етнорегіональний підхід, методи розшифрування фольклорно-музичної аутентики), музичної психології, музичної соціології тощо.

Відзначимо також, що для сучасного музикознавства давно вже стала атрибутивною легітимація загальногуманітарної методології у сфері музикологічних штудій, плідне поєднання в цій царині традиційних і новітніх підходів та методів — передусім таких, що розвиваються в контексті загальної наукової думки (системний метод, структурний метод, компаративістика тощо).

Утім, останнім часом у музикознавчих дослідженнях усе ширше застосовуються нестандартні, новітні для цієї наукової сфери методи та підходи, використання яких виникає через інтеграційні процеси в наукологічній царині. Проявами таких процесів можна вважати, наприклад, широке застосування лінгвістичних методів, а також звернення до методів мистецтвознавчої, які сприяють об'єктивізації результатів мистецтвознавчих (у даному разі — музикознавчих) розвідок.

Отже, резюмуючи вищевикладене, слід підкреслити, що проблематика, пов'язана з методологією основних сфер музикознавства та його окремих галузей, належить до базових, фундаментальних засад музичної науки. Постійно оновлюючись у процесі зміни наукових та культурно-ідеологічних парадигм, вона дотепер залишається однією з найактуалізованіших у сучасній музикологічній думці, пов'язаній з рефлексивними аспектами самопізнання цієї наукової галузі як такої.

Список літератури

1. Бобровский В. П. Анализ музыкальный / В. П. Бобровский // Музыкальная энциклопедия : в 6-ти т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. Т. 1. — М. : Сов. энциклопедия, 1974. — Стб. 139–145.
2. Консон Г. Р. Целостный анализ как универсальный метод научного познания художественных текстов (на материале музыкального искусства): монография / Г. Р. Консон. — М. : Композитор, 2010. — 352 с.
3. Корнелюк Т. А. Музыкознание как открытая система : опыт постановки проблемы: на материале отечественной музыкальной науки : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.02 — Музыкальное искусство / Т. А. Корнелюк. — Новосибирск, 2007. — 199 с.

Надійшла до редколегії 12.03.2014 р.